

MIHHAIL ŽOGAR

olete vabad, võite minna

**Lugu sellest, millega lõppesid Venemaal
1996. aasta valimised**

Vene keelest tõlkinud Mait Eelrand

Originaali tiitel:

Михаил Зыгарь

«Все свободны: История о том, как в 1996 году в России закончились выборы»

«Альпина Паблишер», 2021

Tekst © Mihhail Sõgar ja Alpina, 2021

Eestikeelne tõlge © Mait Eelrand ja AS Tänapäev, 2021

Toimetanud Ene Poll

Kujundanud Siiri Timmerman

ISBN 978-9916-17-008-3

Trükitud AS Printon trükikojas

www.tnp.ee

Sisukord

Eessõna	7
Esimene peatükk , kus kardinal Richelieu veenab kuningat tegema tähtsat otsust	11
Teine peatükk , kus tutvume esmakordselt musketäridega, aga nemad toovad ripatsid ja veel palju muud	34
Kolmas peatükk , kus kardinal alustab sõda, aga de Treville on väga rahulolematu	81
Neljas peatükk , kus musketärid esimest korda kogunevad, et pakkuda kuningale oma teeneid	108
Viies peatükk , kus kardinal Richelieu tahab lahendada korruga kõik kuninga probleemid, kuid musketärid astuvad talle vastu	145
Kuues peatükk , kus musketärid lähevad lahingusse ja võidavad täielikult kuninga südame	174
Seitsmes peatükk , kus mileedi läheneb Buckinghami hertsogile ja kardinal Richelieu punub ohtliku intriigi.	214
Kaheksas peatükk . Merlaison'i balleti esimene osa, kus kuningas tantsib	254
Üheksas peatükk , kus musketärid ja kardinali kaardiväelased astuvad viimasesse võitlusse	286
Kümnes peatükk . Merlaison'i balleti teine osa, kus mileedi ja musketärid tapavad Buckinghami hertsogi, aga kuningas enam ei tantsi.	324
Epiloog . 25 aastat hiljem	364
Kasutatud allikate loetelu	371

Eessõna

1.

„Liiga vara võtsid selle raamatu kirjutamise ette. Paljud on ju veel elus. Kuni aga inimesed elus on, võivad nad valetada,“ räägib mulle üks vestluskaaslastest. Tal on õigus. Raamatus tõepoolest luiskavad paljud. See on möödapääsmatu.

Paljud tunnistajad hakkavad kinnitama, et see kõik ei olnud üldsegi nii. Ja neil on õigus. Igaühe mälestustes on juhtunu versioonid erinevad. Kokkulangevusi peaaegu ei ole. Igaühel on oma 1996. aasta, oma Jeltsin, oma Zjuganov.

Olen veendunud, et paljud, kellega rääkisin, valetasid mulle täiesti siiralt, arvates ise, et räägivad sulatõtt. Kui aga mõned asju tahtlikult välja mõtlesid, pole midagi parata. Nende müüdid on samuti üks osa ajaloost.

Käesolev raamat räägib minevikust, kuid ühtaegu ka tulevikust. Elatanud valitseja ei suuda võimust loobuda, aga tema lähikondlased käivad kõigest jõust peale, et tema on see ainus – mitte keegi peale tema toime ei tule.

1996. aasta valimiste ümber toimunu on saanud juba klassikaks. See ei kuulu üksnes asjaosalistele, see kuulub meile kõigile. Meie elu on selline, nagu on: käesolevas raamatus kirjeldatud sündmused on meie tänapäeva süžee sõlmitus – see, millest meie tänased päevad alguse said.

Võib öelda, et see oli Venemaa sekund enne Putinit.

2.

Vahel tundub, et selles raamatus kirjeldatud lugu ei saanud ju tegelikult juhtuda, paistab liialt väljamõelduna. Kohati meenutab see Shakespeare'i tragöödiat. Mille poolest ei olnud Boriss Jeltsin siis kuningas Lear? Siiski tahtsin ma esitada kogu loo jantliku seiklusromaanina. Olgu see „Kolm musketäri“. Siis on president Jeltsin kuningas Louis XIII, kindral Aleksandr Koržakov kardinal Richelieu ja Jeltsini esimene abi Viktor Iljušin musketäride kapten de Tréville. Valimisstaabi liikmed on kartmatud musketärid. Anatoli Tšubais etendagu Athose osa, Igor Malašenko on Aramis, Sergei Zverev Porthos, aga Valentin Jumašev olgu d'Artagnan. Gennadi Zjuganovile, presidendi peamisele vastasele, on muidugi jäetud Buckinghami hertsogi roll. Kangelannadega on selles romaanis keeruline. Tatjana Djatšenko võib üksi mängida kõigi osi, tagasihoidlikust Constance'ist enesekindla Austria Annani – sedamööda, kuidas tema d'Artagnan muutub kardinal Mazariniks. „Kes on mileedi?“ küsite teie. Tuleb välja, et see roll kuulub Boriss Berezovskile, kes alailma köidab kõiki oma võlude kütkeisse.

Milleks niisugune kummaline analoogia? Milleks see nali?

„Kolm musketäri“ on muidugi lasteraamat. Noored lugejad näevad selles uljast, sangarlikku seiklust. Täiskasvanud aga näevad Alexandre Dumas' teksti süvenedes, kui palju on seal mõttetut vägivalda ja valet, kuivõrd on tegelaste suhted irratsionaalsed, liidud ebaloogilised ja üürikesed ning kuidas üllad eesmärgid muutuvad peagi tarbetuteks ja ununevad. Ajaloolised kujud ei ole romaanis midagi rohkemat kui statistid, riik ise aga on üldse dekoratsioon. Kangelased räägivad palju aust, kohusest, vastutusest, ja meie usume neid. Aga kui jätta lollpead kõrvale? Vastutus? Te ju ei mõtle seda tõsiselt?

Sündmustele, mida kirjeldan mina, on samuti huvitav vaadata teise pilguga. Näiteks üritada aru saada: kuidas siis tuli välja nii, et kangelased võitlesid kõige hea eest ja võitsid, kuid

lõppkokkuvõttes saavutasid hoopis vastupidise sellele, mille eest nad olid võidelnud.

Võib-olla, jälgides meie kangelaste seiklusi, õnnestub meil välja selgitada, millal ja mis viltu läks. Mis hetkel nad eksisid? Või olid eksiteel juba algusest peale? Või vastupidi, neil oli igati õigus?

3.

Et seda raamatut kirjutada, võtsin ma üle saja intervjuu, lubades vestluskaaslastele iga kord, et kontrollin koos nendega tsitaadid tingimata üle ega viita neile ilma nõusolekuta. Oli ka selliseid, kes lubasid mind „elusalt maasse kaevata“, kui ma neid raamatus mainin (1990. aastad olid ju ikkagi vahel brutaalsed).

Mõned peakangelased jäid kättesaamatuteks. Ma ei intervjuerinud kunagi Boriss Jeltsinit, kuigi hakkasin ajakirjanikuna tööle tema presidendiksoleku ajal. Kunagi ei kohtunud ma Aleksandr Lebediga ega, nii kummaline kui see ka ei ole, Boriss Berezovskiga. Kuigi rääkisin temaga telefoni teel, olles talle kuulunud ajalehe Kommersant töötaja. Ja ei jõudnud võtta selle raamatu jaoks intervjuud Juri Lužkovilt ega Viktor Tšernomõrdinilt.

Ma tänan kõiki raamatu tegelasi, kes mind aitasid ja rääkisid sellest, mida mäletavad: Pjotr Avenit, Timur Bekmambetovit, Oleg Boikod, Pilar Bonet'd, Pavel Borodini, Aleksandr Vainšteini, Andrei Vassiljevit, Aleksei Volinit, Mark Garberit, Jelena Gorbunovat, Vladimir Grigorjevit, Julii Dubovit, Sergei Zverevit, Dmitri Zeleninit, Gennadi Zjuganovit, Konstantin Kagalovskit, Grigori Kazankovi, Mihhail Kasjanovit, Jevgeni Kisseljovi, Mihhail Kozõrevi, James Collinsit, Demjan Kudrjajtsevit, Aleksandr Koržakovi, Nataša Koroljovat, Alfred Kochi, Sergei Lissovskit, Aleksandr Ljubimovit,

olete vabad, võite minna

Andrei Makarevitšit, Boriss Makarenkot, Michael McFauli, Tatjana Malkinat, Sergei Medvedevit, Andranik Migranjeni, Lolita Miljavskajat, Aleksandr Minkinit, Igor Mintussovit, Darja Mitinat, Deniss Moltšanovit, Dmitri Muratovit, Stas Namini, Anna Narinskajat, Ljudmila Narussovat, Gleb Pavlovskit, Sergei Parhomenkot, Thomas Pickeringi, Aleksei Podberjozkinit, Vladimir Potaninit, Sergei Pugatšovi, Ivan Rõbkinit, Juri Rõdnikut, Eduard Sagalajevit, Georgi Satarovit, Nikolai Svanidzet, Aleksei Sitnikovi, Olga Sloutskerit, Svetlana Sorokinat, Garik Sukatšovi, Oleg Sõssujevit, Vassili Titovi, Nikolai Travkinit, Artemi Troitskit, Mihhail Fridmani, Irina Hakamadat, Mihhail Hodorkovskit, Oleg Tsodikovi, Anatoli Tšubaisi, Pavel Tšuhraid, Igor Šabdurassulovit, Vassili Šahnovskit, Sergei Špilkininit, Igor Šulinskit, Valentin Jumaševit, Tatjana Jumaševat, Konstantin Ernsti, Grigori Javlinskit, Leonid Jarmolkinit ja veel paljusid vestluskaaslasi, kes palusid meie kohtumist mitte mainida.

Esimene peatükk, kus kardinal Richelieu veenab kuningat tegema tähtsat otsust

President, üks king jalas

„Boriss, võtame õige pintsakud maha. See pole ju mingi protokolliline kohtumine,“ räägib USA president Bill Clinton. Saabub kelner oma vankrikesega. Venemaa president Boriss Jeltsin võtab endale suure pokaali mineraalvett.

„Ajakirjanikud ootavad meie kohtumiselt suurt läbikukkumist. Ehk valmistame neile pettumuse? Me oleme üheskoos palju saavutanud. Me ju ikkagi hävitasime tuumasõja võimalikkuse ...“ alustab Clinton. „Lõpetasime külma sõja!“ lisab Jeltsin.

Clinton kurdab: „Meil kongressis on äärmuslasi, kes on väga mures selle pärast, et külma sõja lõpuga kadus neil peavaenlane, kellega peab võitlema. Emotsionaalselt on neile vaenlast väga vaja – selleks, et pühendada oma elu võitlusele temaga.“ Jeltsin noogutab.

Nad kohtuvad 1995. aasta 23. oktoobril New Yorgi lähisel, USA kunagise presidendi Franklin Delano Roosevelti mõisas. Kahele presidendile korraldati äsja selles majas ekskursioon. Jeltsin kuulas tähelepanelikult jutustust sellest, kuidas Roosevelt oli olnud enamiku oma presidendiajast raskesti haige ja ratas toolis, aga teda oli valitud neli korda. Alles pärast tema surma tegi Ameerika Ühendriikide Kongress paranduse, mis keelas olla president üle kahe ametiaja.

Eile kõneles Jeltsin ÜRO-s. Täna kirjutasid kõik ajalehed, et kahe presidendi läbirääkimised on läbikukkumisele määratud.

„Miski ütleb mulle,“ jätkab Clinton, „et sinu maal on inimesi, kelle arvates me tahame võtta teilt seaduslikku kohta maailmas, jätta teid ilma juurdepääsust turgudele ning kogu sellest osast, mida te väärите. Selles kahtluses ei ole kübetki tõde. Mina midagi sellist ei taha.“

„Sul on õigus. Ja isegi rohkem. Tavaliselt inimesed räägivad: „Jeltsin on müünud end ameeriklastele ja Clintonile maha!“,“ on Vene president nõrдинud. Ja kurdab, et Venemaa ja USA on „viimase kahe kuu jooksul teelt kõrvale kaldunud“. „See ei ole isiklikult meie kahe probleem. Meie vahel ei ole vastastikust umbusaldust, kuid meie riigid, meie valitsused puutuvad kokku väga paljude probleemidega. Aga nii Venemaal kui ka USA-s on järgmisel aastal presidendivalimised. Seepärast peavad presidendid tegutsema unisoonis, et aidata teineteist valmiskampaaniates.“

Clinton on nõus ja lubab järgmise aasta algul Venemaale laenu anda. Jeltsin kaebab, et ameeriklased alustasid Bosnias pommirünnakuid eelnevalt nõu pidamata: „Sa ei saa öelda, et ma oleksin midagi teinud sinuga konsulteerimata. Vähemalt midagi sellist, mis oleks sulle tähtis.“

Clinton räägib, et pommirünnakud algasid vastavalt ÜRO resolutsioonile, mille poolt hääletas ka Venemaa. „Seepärast ma ei helistanudki, kuigi oleksin vist pidanud.“

Nad arutavad rahuvalvajate tegevust Bosnias. Jeltsin räägib, et Vene sõjaväelased võivad olla Ameerika kindralite alluvuses, kuid ainult mitte seoses NATO-ga.

Kelner toob tuppa jooke. „Kas õlut ei ole?“ küsib Jeltsin. Clinton saadab kelneri õlle järele.

Clinton küsib, mis probleem siis NATO-ga on. Tema sõnul ei luba kongress muidu saata USA vägesid Balkanile: „Somaalias olime ÜRO egiidi all ja kaotasime palju inimesi. See oli kõige halvem hetk minu presidendiksoleku ajal.“

„Palun, ainult mitte NATO-t,“ palub Jeltsin. „Venelastel on

NATO suhtes allergia.“ Clinton käib peale. „No aga siis ma kaotan. Mina isiklikult. 1996. aastal, kui Venemaa tuleb NATO alvusse,“ selgitab Jeltsin.

Clinton soovitab veel järele mõelda ja palub, et Jeltsin saadaks Balkanile kas või kaks pataljoni: õhudessant- või insenerivägede oma.

Presidendid teevad vaheaja, et minna töölõunale. Lauas pakutakse California veini, mis pärineb Russian River Valley piirkonnast. „See on sinu auks,“ ütleb Clinton. Jeltsini pressisekretär Sergei Medvedev meenutab, et kõik valasid Jeltsinile nagu vihuti aina juurde. Clintoni abi Strobe Talbotti sõnul jõi Jeltsin oma viis pokaalitäit ja jäi kõvasti purju. Talbott kirjutab, et Clintonil oli alati lihtsam asju ajada vintis Jeltsiniga.

Pärast lõunasööki läbirääkimised jätkuvad. Tuuakse dessertveini, aga Jeltsin keeldub („liiga magus“) ja küsib, ega konjakit ei juhtu olema. Clinton saadab Talbotti konjakit otsima, aga too ei leia seda.

Clinton ja Jeltsin räägivad Iraanist, kuid peagi teeb USA president ettepaneku jätta see teema kõrvale. Las arutavad seda Venemaa peaminister Viktor Tšernomõrdin ja USA asepresident Al Gore. Jeltsin kortsutab kulmu. „Hea, et Viktoril ja Alil on võimalik süveneda kõikidesse üksikasjadesse ja teha samal ajal otsuseid kõrgel poliitilisel tasandil,“ räägib Clinton. „Jah, neil on ka rohkem aega kui meil rüübata viina ja veini,“ vastab Jeltsin.

Jutuajamise lõpetuseks teeb Jeltsin kokkuvõtte: „Meie partnerlus on meie jaoks kõige väärtuslikum asi. Sina ja mina võime lavalt lahkuda, kuid see, mida oleme üheskoos saavutanud, elab meid üle ja saab meie pärandiks. See on peamine, mida peame arendama meie. Meie sinuga, Bill ja Boriss.“ Clinton märgib, et see on nagu perekonnaelus – on vaja väga palju kannatlikkust, et raskustest üle saada.

Presidendid tõusevad, et minna pressikonverentsile. Juba

ukseni jõudnud, meenub Clintonile, et Jeltsin oli talle rääkinud kingitusest, mille talle mõned aastad tagasi oli andnud USA eelmine liider George Bush vanem, – kauboisaabastest. Need olid osutunud väikesteks. Clinton palub Jeltsinil kingad ära võtta, et proovida, mis jalanumber tal on. Jeltsin võtab vasaku kinga jalast. Clinton samuti. Nad vahetavad omavahel jalanõusid. Selgub, et number on neil sama. Jeltsin naljatab, et nii tulebki minna pressikonverentsile – teineteise kingades.

Jeltsini protokollülem Vladimir Ševtšenko hakkab presidenti peaaegu põlvili anuma: „Boriss Nikolajevitš, palun teid, press ei reageeri sellele üldsegi heakskiiduga.“ Clinton tunneb kergendust. Ta ei taha ajakirjanike ette minna Jeltsini kingades.

Presidendid ilmuvad ajakirjanike ette. Jeltsin alustab: „Lugupeetud ajakirjanikud ... Ma ei sõitnud siia niisuguse optimismiga, mida tunnen nüüd. Ja kõik teie pärast. Seepärast, et ... te ennustasite, et meie tänane kohtumine kukub läbi ... Vaat nüüd ütlen ma teile, et läbi olete kukkunud teie.“

Pärast seda fraasi naerab Clinton laginal. Tema järel puhkevad ka ajakirjanikud naerma. Jeltsin naeratab samuti. Clinton naerab kogu südamest. Ta ahmib õhku, painutab end peaaegu et pooleks, pühib pisaraid ja embab Jeltsinit. Tumm stseen kestab oma 40 sekundit.

„Clinton etendab, nagu oleks tal väga naljakas,“ meenutab Sergei Medvedev, „ja mängib ilmselgelt üle. Lagistab nii, et me mõtleme: kohe kukub pikali. Minu arvates teeb ta seda hirmust. Annaks Jumal, et Jeltsin ei virutaks veel midagi, mis võiks halvendada Clintoni suhteid ajakirjandusega. On ju see pühamast püham – kõik Ameerika presidendid on mõistnud, et ajakirjandusega peab sõbrustama.“

Clintonil on sel hetkel ajakirjanikega suurepärased suhted. Keegi ei tea veel tema romaanist praktikant Monica Lewinskyga, mis on kestnud juba mitu kuud.

Pärast pausi Jeltsin jätkab: „Meie partnerlus on liiga tugev.